

КОРОЗИЈИ И РЕГРЕСИЈИ У ИНАТ

Фрања Петриновић, *Појрављач огледала*, Академска књига, Нови Сад 2017

„...књижевност је заправо једна огромна аутобиографија, једна велика исповедаоница верника и неверника живота, само то радимо, описујемо и правдамо своје поступке, нема ничег другог у књижевности, само тај наговештај, само та слутња, да се било како нађу оправдања за властите поступке.”

Појрављач огледала, стр. 223.

У студији *Амерички роман и наци начин животова*, Џон Олдриц почетком осамдесетих упозорава на то да, захваљујући фирми „Сони” која је произвела вокмен, сваки човек маршира у свом ритму, те да су, сходно томе, изолација и сепарација појединца разлози што роман више није хорацијевски спој забаве и поуке. Није само револуција технологије утицала на код нас мало познатог теоретичара да преиспита улогу и смисао овог жанра. Олдриц сматра да ауторитет романа неће никада моћи да се одвоји од природе и квалитета људског искуства; међутим, забринут је због тога што то искуство више није херојско. Брине га и све очљивија тенденција романа да представи свет ограничен видокругом који се отвара с једног кауча у предграђу – визуром појединца обузетог менталном и моралном инерцијом, појединца који је постао острво за себе и пре него што је, са слушалицама на ушима, упловио у угодну изолацију.

Лако је, с једне стране, полемисати са Олдрицовим тезама, јер ограниченост видокруга јесте привилегија романа, не само у случају мучно клаустрофобичних дела какво су *Зашиса из њодземља* Достојевског. Привилегија углавном жалосна, стога што романескни јунак више у изолованости и усамљености не види никакву ексклузивност нити предност, већ их искључиво доживљава као последицу разорног пораза и као почетак суровог исповедног обрачуна са самим собом. Савремени роман у српском књижевном простору, па и нешто мало даље од њега, постао је партикуларан и локалистички, бавећи се људском природом, идентитетом,

сећањима и судбином све више, али им све ређе приступајући као питањима и процесима који би макар у једном тренутку значили фактор или фазу социјалне интеграције. Тематизација старости, транзиције, криза одрастања и сазревања све мање води анализи стања које би се могло одредити као опште(важеће), а све више успостављању индивидуалног осећања огорчености, и све су веће шансе да се поново установи тематски монопол алијенације, монопол овај пут више очајнички него тријумфалан.

Роман Фрање Петриновића *Појрављач огледала* настао је из перспективе једне *конструктивне огорчености*: колико год били кивни на поредак вредности који се не поправља и протицање времена које „рањава сва зацељења” (како је то горко и иронично срочио један амерички прозаиста), није у питању злогука мржња усмерена према свету који се гаси у ентропији, већ аналитичка, скептична опорост зрелог доба која је одувек била у стању да произведе памтљиве и хвале вредне књижевне ефекте. У овом роману нема историје ни рата (сем посредно), али он садржи нешто важно, што сваки модернистички роман мора имати: *инхерентну кријику свега њојојеће*. Стога би тумачење *Појрављача огледала* могло да започне поређењем са делом једне ауторке чији тематски и поетички интереси и нису превише блиски Петриновићевим: са романом Даше Дрндић *ЕЕГ* (2016), у коме главни јунак Андреас Бан немилосрдно засеца у тајне и преступе туђе и своје, једнако одлучно кад копа по сопственим ранама и кад потказује неправедне друге. И Петриновићев Сергеј Вукелић жели да раскринка незаинтересовано друштво, претварајући се од јунака, интелектуалца и индивидуалца, у каталог мучнине. Даша Дрндић и Фрања Петриновић деле још једну одлику: тужно су игнорисани и потцењени на домаћем терену, и посађени на „клубе ненаграђених”.

Делећи са романом *ЕЕГ* и извесну носталгију за боље уређеном прошлошћу, *Појрављач огледала* поставља нека питања о могућем повратку на старо, не само времену стабилнијих вредности у коме су обрачуни са собом и двобоји са непријатељима били предвидљиви, него и о повратку наоко спонтано потрошеним или плански потиснутим поетикама. Да ли би се, рецимо, могло говорити о стидљивом повратку модернистичких тема и поступака у наше литерарно окружење, будући да се васпоставља дубоко незадовољство отуђеног појединца светом који му је све мање дом? Да ли би се могло говорити о потреби да се књижевни јунаци врате интензивном самопреиспитивању, да се и читаоци и критика оставе наученог самозадовољства у обиљу стварносних изазова света конструисаног као медијски спектакл, изазова који систематски преусмеравају пажњу једне личности са пакла у себи на играказ око себе, и подсети се како презрени модернистички манир није само солиписистичка повест о јунацима утонувим у мизантропију? У свету без тежишта и упоришта, са све мање доследности и готово непостојећим консензусима,

књижевно дело постаје место сусрета различитих а ипак коегзистентних песимизама: присуствујемо судару светова од којих један, нови, покушава да буде једноставан, добронамеран и толерантан, али не успева да појми сложеност емоција, депресивност и болну преданост историји која одликује онај „свет од јуче”, свет који не може да се опорави од судара и потреса, још мање да се прилагоди меркантилизацији емоција.

Фрања Петриновић свој несумњиво најбољи роман пише као опор, старим вредностима посвећен али нимало анахрон модернистички lament над идентитетом, са побудама да сачини полуаутобиографску хронику одбачених. Ако нисмо превише песимистични, рећи ћемо да је пред нама рефлексиван роман тек благо нијансиран фактицитетом, а не њиме оптерећен: актере можете, али ни не морате, идентификовати и у историји и у чаршији, јер су у питању болно уочљиви и свеприсутни модели личности. Стамено и мудро, а тугаљиво и опорно, све то и тако у исти мах, Петриновић показује да се роман може и мора писати у изолацији и осами, за идеалног читаоца, да роман као високо захтеван жанр развија сопствену социологију већ и у чињеници да се не пише за идеални колектив, како је то случај са драмом, већ за све ређе појединце који још обитавају у јучерашњем свету који није дозвољавао заглашујуће самозадовољство ни као поетику ни као стратегију.

У роману *Појрављач огледала* преплићу се три судбине у два времена и два града, а главна тема је сукоб интелектуалца са друштвеном средином која га или осуђује и ограничава, или игнорише и презире. Битка против паланке и паланачког начина размишљања, напета и бесциљна, води се на два паклена фронта, у два завичаја „јунака нашег доба”, транзиционог губитника Сергеја Вукелића: то су неподношљива провинција и посрнула варош, Камен Слани („простор огледала”, „гробље фантазија, заблуда, страха, погрешних одлука, скривених мржњи и неостварених жеља”, „хладан мртвачки музеј... одрастања”) и Нови Сад, град корозије и учмалости. Улазећи у четрдесете и у раздирућу моралну и егзистенцијалну кризу, Сергеј безуспешно покушава да јад и скепсу превазиђе бавећи се двома ненаписаним биографијама: животописом омиљеног песника социјалистичке Југославије Стевана Павловића, потом презреног, и судбином писца и политичара Јаше Игњатовића. Петриновића занима структурно повлашћени положај антијунака, који себе види као промашеног човека, обележеног сагрешењима произашлим из слабости и пасивности, недостатка воље и енергије, али за разлику од, рецимо, Тишминих јунака, Сергеј („млађахни, никакви Сергејчић”) никада не би могао да прихвати насиље као решење за своје муке и дилеме, ни онда кад га вишегодишње егзистенцијално и емотивно трпљење доведе до ивице слома, отера у понижење и осрамоћеност па потом назад у туробни и несрећом окован родни дом.

Петриновићеви јунаци обележени су болом и животним поразом а опет је њихов говор поетичан (као никад пре у прози овог писца), њихова рефлексија кристално чиста, а чак су и њихове јетке и критичке контемплације препуне деминутива. Петриновићев прозни Нови Сад увек је немилосрдан и неподношљив тачно онолико колико је туробан и туп, а у њему, у време југоисточног ветра над мутним Дунавом, обавијени мирисом лука и рибе, стражаре малобројни „духови чувари пропалих фасада”, „герилци”, „партизански борци против свеопште корозије” како то каже Стеван Павловић („1937–1994, песник, есејиста, политичар, друштвени и културни радник” кога је „новосадска притајена љубав одгурала у смрт”), некад песник и моћник, потом одбачен од свих, па и од самих одбачених. Неће нестати ни југоисточни ветар, ни мутна вода Дунава, од корозије и регресије нико неће бити сачуван, али ће настати роман у ком се перпетуира све то тугаљиво мртвило до тренутка кад ће блеснути светло у општем црнилу. Три јунака, од којих сваки живи у осећању прикраћености, промашености, туге и кривице (а сваки је од њих понешто остао дужан понекој жени у свом животу која је покушала да га спасе), таворе у „некој врсти менталне блокаде”, „осујећености, корозије, баш корозије, у некој врсти перманентне регресије”.

Огледала у овој прози нису, као у оној песми Силвије Плат „сребрна и егзактна”, нити „без предрасуда”: огледала су слике света који се безнадно покварио и згадио јунацима, слика у њима се не може поправити ни променити, али јунаци упорно истрајавају у тим покушајима, не марећи за неуспехе, па ни за рђаву бесконачност у неуспесима. *Пођрављач огледала* је хроника одбачених, биланс забринутости над моралним расапом током и након деведесетих, хроника света у ком се свакодневно дешавају насиље и срамоћење, јер у играма моћи увек постоји неко ко је од свих слабији и ко ће тим играма својом слабошћу дати смисао, односно победу.

„Који грамзиви и неуморни коректор, који велеумни поправљач може свему томе дати некакав смисао?” пита се један од наратора. Потрага за смислом доказ је да у свету, обележеном дубоком кризом тог истог смисла, још увек има неке бледе наде за горке губитнике. Разочарање у данашњици не чини претходни свет, ни бившу земљу, ни давна доба бољима, али је важно истрајати у вери да ће се једном и негде простор неслободе макар смањити.

Др Владислава С. ГОРДИЋ ПЕТКОВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за англистику
vladysg@yahoo.com